

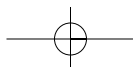
TILLID TIL HINANDEN

– nogle refleksioner

Af Lars Skov Henriksen

SORT SOL

Denne lille artikel handler om tillid og betydningen heraf for samfundets sammenhængskraft. Mere præcist vil jeg prøve at sige noget om 'generalized trust' – den tillid vi kan have til hinanden som borgere og medmennesker i almindelighed, og som vi i diverse spørgeskemaundersøgelser forsøger at måle ved det så ofte brugte spørgsmål: *Alt i alt – mener du, at folk er til at stole på eller mener du, at man ikke kan være for forsigtig, når man har med mennesker at gøre?* Det er en 'tynd' eller upersonlig tillid (Delhey & Newton 2005), der retter sig mod andre, man ikke kender, og som derfor potentielt kæder befolkningen sammen på tværs af økonomiske, religiøse eller etniske skel. 'Generalized trust' står i modsætning til 'particularized trust'. Partikulær tillid retter sig alene mod andre, der er umiddelbart genkendelige, og som deler en række fælles kendetegn så som hudfarve, klædedragt eller religiøse overbevisninger. En sådan 'in-group' orienteret partikulær tillid betyder, at man fortrinsvis er optaget af at værne om egne interesser samtidig med, at man udtrykker mistro over for andres motiver (Rothstein & Uslaner 2005:45). Solidariteten er altså ikke fraværende, tværtimod kan en sådan 'bounded solidarity', der bygger på 'tyk' og personlig tillid (Delhey and Newton 2005), være meget stærk, men den retter sig indad mod 'sine egne', ikke udad mod ukendte andre.

Betydningen af 'social trust' er efterhånden almindelig anerkendt i samfundsvidenskaberne. Tillid (når det måles i surveys) har en positiv sammenhæng med andre variable, der også er normativt ønskværdige. På individniveau er tillidsfulde mennesker mere tilbøjelige til at være aktive i foreningsliv og politik, have et posi-

tivt syn på demokrati, og samtidig være mere tolerante overfor minoriteter og fremmede. Man kan se de samme tendenser på lande- eller regionsniveau. Områder med en stor andel af tillidsfulde mennesker har større sandsynlighed for at have velfungerende demokratiske institutioner, åbne økonomier i vækst, mindre korrupsion og kriminalitet etc. (Rothstein & Uslaner 2005:41,42).

Tillid ser med andre ord ud til at afspejle eller være en indikator på en form for solidaritet, der viser sig som en opmærksomhed over for andre medborgere, og som en norm om at også dem, man ikke kender og ligner, og som måske har færre ressourcer og muligheder, bør udstyres med samme muligheder som én selv (Rothstein & Uslaner 2005:42). Et samfund præget af tillidsfulde relationer kalder den amerikanske politolog Robert Putnam for et 'civic community'. I en sådan verden er borgerne ... *'helpful, respectful, and trustful toward one another, even when they differ on matters of substance'* (Putnam 1993:88). Det er ikke et konfliktfrit samfund men et samfund, der tolererer opposition. Denne 'republikanske' tradition går tilbage til Alexis de Tocquevilles studier af demokratiet i Amerika.

Det siger sig selv, at et samfund præget af generel tillid hænger bedre sammen, har mere sammenhængskraft, end et samfund præget af korrupsion, mistillid, diskrimination osv. Samfund præget af 'generaliseret tillid' virker befordrende for inklusion, mens samfund præget af 'partikulær tillid' risikerer at fremme eksklusionsmekanismer. Det er blandt andet det, Putnam (1993) viser i sit studie af Italien, hvor de nordlige regioner, der scorer højt på tillid og social kapital, også scorer højt på såvel økonomisk som demokratisk

effektivitet. Mens det modsatte gælder for de sydlige regioner, der er præget af mange års mafia-styre, klientelisme, korrupsion, rigid hierarkisk social orden osv.

Det er også, hvad vi ser i komparative studier (se fx Delhey & Newton 2003; 2005; Rothstein & Uslaner 2005), hvor de skandinaviske lande gang på gang kommer ud som duksen i klassen, der både kan sikre solidaritet, tillid, økonomisk vækst, høj deltagelse ved valg, indkomstomfordeling osv. – mens det omvendte gælder for – indrømmet ekstreme tilfælde – fx de transitionelle økonomier i de tidligere østeuropæiske kommunistregimer og mange lande i Latinamerika. Det er hvad vi ved.

TILLIDENS UDSPRING

Spørgsmålet er nu, hvor tilliden kommer fra. Hvis tillid er vigtig for sammenhængskraften i samfundet, så må det være vigtigt at bevare og beskytte den, evt. udbygge den. Derfor er det et vigtigt spørgsmål, hvor den kommer fra.

Her har Tocquevilles oprindelige ideer været temmelig dominerende. Og det er først i de senere år, at hans klassiske hypotese er blevet udfordret. Tocquevilles hypotese var, at 'the norms and values of the civic community are embodied in, and reinforced by, distinctive social structures and practices' (Putnam 1993:89). Af størst betydning – og det er selvfølgelig derfor, at frivilligforskningen har været så glad for ham – satte Tocqueville frivillige foreninger, organisationer og civile sammenslutninger. Det civile samfunds organisationer og sammenslutninger bidrager til effektivitet, stabilitet og demokratisk sindelag ved, at foreninger ('associationer') socialiserer medlemmer til samarbejde, solidaritet og 'public-spiritedness' (Putnam 1993:90). Tilliden læres, udvikles og understøttes altså igennem deltagelse i disse 'associative strukturer', hvor folk med forskellig social baggrund mødes og bygger bro mellem samfundets grupper. Det er også derfor, Putnam især lægger vægt på sammenslutninger, der har en heterogen medlemskare, idet den brobyggende ('bridging') sociale kapital her antages at være fremherskende.

Det frivillige foreningsliv er med andre ord en vital del af 'the fabric of trust' (Putnam 1993:89).

Denne påstand har været gentaget adskillige gange, og den lever fortsat stærkt indenfor forskningen i frivillige organisationer, frivilligt arbejde og det civile samfund. Problemet med hypotesen er, at den er vældig vanskelig at eftervise rent empirisk. I de fleste tilfælde kommer de statistiske tests til kort. Hvis det var korrekt, at tillid stammer fra deltagelse i det frivillige foreningsliv, så måtte man forvente, at mennesker, der er aktive i foreningsliv og lignende, udviste mere generaliseret tillid sammenlignet med mennesker, der ikke er aktive.

Denne sammenhæng viser sig ofte i bivariate korrelationer – det vil sige, når man alene ser på sammenhængen mellem fx deltagelse i frivilligt arbejde og graden af generaliseret tillid. Men den positive sammenhæng forsvinder ofte, når der samtidig kontrolleres for andre faktorer. Dette kan man blandt andet se i større komparative studier af tillid i forskellige lande (Delhey & Newton 2003; 2005).

Dette viser sig også at være tilfældet i den store danske undersøgelse af frivilligt arbejde – hvor data i al beskedenhed er særdeles robuste. Tillid er ikke signifikant korreleret med frivilligt arbejde, når der samtidig kontrolleres for alder, uddannelse, netværk mv. (Henriksen & Rosdahl 2008).

I første omgang var vi overraskede over dette. I anden omgang har vi været tilbøjelige til at tilskrive fundet metodologiske problemer. For hvad er det man måler, når man spørger, om man generelt mener, man kan stole på folk, og kan man overhovedet måle et så komplekst begreb som tillid ved hjælp af et enkelt spørgsmål? Dette spørgsmål er velbegrunderet. På den anden side kan man argumentere for, at det, folk svarer på i et sådant spørgsmål, er, hvordan de generelt vurderer et givet samfunds moralske standard (Delhey & Newton 2005:314; Rothstein & Uslaner 2005:42). Med andre ord: hvis en befolkning i et land scorer højt på tillidsmålet, så er det et udtryk for, at man i almindelighed forventer, at andre vil opføre sig sådan, at det

er til gavn for en selv eller i det mindste ikke til skade (Delhey & Newton 2003: 105).

I tredje omgang er jeg så blevet opmærksom på, at der måske også kunne være en god forklaring på, hvorfor tesen om betydningen af det frivillige organisationssamfund kommer til kort. Det er ikke mindst Bo Rothsteins fortjeneste. Han har over flere år og i flere sammenhænge argumenteret for, at kilden til tillid skal findes i samfundets samlede konfiguration af institutioner, og ikke mindst peget på betydningen af velfærdsstatens institutioner og politikker til omfordeling af samfundets ressourcer. Parallelle argumenter findes hos blandt andet Delhey & Newton (2003; 2005).

En af de senere artikler har titlen 'All for All: Equality, Corruption and Trust' (Rothstein & Uslaner 2005). I den fremsættes den hypotese – som i modsætning til Tocquevilles har den fordel, at den faktisk viser sig at have noget for sig, når den efterprøves empirisk – at 'generalized trust' i langt højere grad udspringer af et samfunds bestræbelser på at sikre lighed, både med hensyn til økonomiske ressourcer ('economic equality') og med hensyn til samfundsmedlemmernes muligheder for at få adgang til fx uddannelse, arbejdsmarked mm. ('equality of opportunity').

Her kan det vises (både på individ- og landeniveau), at der er stærk sammenhæng mellem graden af tillid og graden af lighed, fx målt ved Gini-koefficienten, der er et mål for hvor stor en grad af indkomstudligning, der er i et givet samfund.

I kort form – der ikke yder argumentet fuld retfærdighed – er ræsonnementet for denne hypotese, at:

- jo mere lige ressourcer og muligheder er distribueret, desto mere sandsynligt er det, at folk vil se sig selv som en del af en større sammenhæng og have fælles interesser i at opretholde et fællesskab;
- for det andet, hvis man generelt ser optimistisk på egne og andres muligheder, så forekommer det også mindre risikabelt at stole på andre. Som også Niklas Luhmann bemærker, er tillid en produktiv mekanisme, der

udvider handlingspotentiallet i takt med omfanget af tillid (Luhmann 1999:83). Tillid avler mere tillid og giver kraft til mere risikable (og dermed potentielt mere profitable) former for reproduktion (Luhmann 2000:170). Omvendt med mistillid, der fremmer negative forventninger og bygger på et repertoire af forsigtighed og mistro. Mistillid tærer på kræfterne, fordi man konstant må være på vagt (Luhmann 1999:126).

'Fair and just institutions' – og mere konkret – universelle velfærdsprogrammer er altså en væsentlig nøgle til at forstå, hvorfor generaliseret tillid er så relativt udbredt i de nordiske lande. Universelle velfærdsprogrammer – på social-, sundheds-, uddannelsesområdet osv. – spiller en central rolle, når det gælder om at etablere en tro på, at man er i samme båd og deler en række grundlæggende værdier. Når disse lande har mere tillid, mere social kapital, mere sammenhængskraft, så er det med andre ord, fordi de har mindre ulighed samt – hvilket også er en væsentlig del af argumentet – offentlige institutioner, som den store del af befolkningen opfatter som legitime og troværdige. Når vi erfarer, at offentligt ansatte, der er betroet vores fælles midler, opererer ærligt og gennemskueligt, så bliver det lettere at have tillid til, at andre også vil handle i vores fælles interesse.

Det modsatte gør sig også gældende: Hvis der er en meget skæv fordeling af goder og muligheder for at forbedre ens egne muligheder i samfundet, så vil folk i forskellige samfundslag have mindre til fælles og have mindre tillid til andre. Så ligger loyaliteten og identifikationen hos folk af ens egen slags – sin egen gruppe – og ikke i det bredere samfund. Mistillid og misundelse ('class envy') – i værste fald korruption, der jo netop er idealtypen på at sikre egne privilegier på andres bekostning – kan i stedet trives. Hvis folk ikke ser sig selv som del af et større fællesskab – med en fælles skæbne – så vil de ikke udvise den solidaritet med ukendte andre, som er essentiel for opbygningen af generaliseret tillid. Og hvis folk oplever, at

man heller ikke kan stole på centrale offentlige institutioner som politi og domstole, så er det vanskeligt at skabe tillid til andre end dem, der står en nærmest, dvs. familie- eller klanmedlemmer (Rothstein 1998).

IMPLIKATIONER

Hvad er de teoretiske implikationer af dette? Først og fremmest at tillid ikke alene dannes og læres i nære ansigt til ansigt relationer, hvorfra den bredes ud i samfundet. Dannelse af tillid er ikke kun en *bottom-up* proces, men nok så meget en *top-down* proces. Det er derfor vigtigt at studere, hvordan institutionelle faktorer og mekanismer bidrager til skabelsen af tillid. Dette retter blikket mod dels de institutioner og mekanismer, der fremmer god regeringsførelse, gennemskuelige beslutningsprocesser og udligning af indkomstforskelle, dels street level bureaukrater og ikke-korruperte embedsværk, som folk føler, de kan stole på. Frivillige organisationer kan faktisk være en væsentlig del af dette, idet de kan rejse sager i offentligheden, varetage udsatte gruppers interesser og presse på for åbenhed og gennemskuelighed (Wollebæk & Selle 2007). Deres rolle er således ikke ubetydelig – den er blot en anden end socialiseringsagent; nemlig institutioner, der fremmer kollektivt handlingspotentialer.

Og hvad er de praktiske, politiske implikationer? For det første forekommer det vigtigt, at opretholde universelle og rettig-hedsbaserede velfærdsprogrammer, der retter sig mod alle borgere, og som er mindre kontrollerende og mindre stigmatiserende end selektive programmer, der opererer ud fra trangskriterier. Sidstnævnte ser ud til i højere grad at fremme mistillid og kløfter mellem grupper i samfundet. For det andet forekommer det væsentligt at fremme politikker (fx indenfor uddannelse og sundhedsvæsen), der kan øge følelsen af lige muligheder og måske endda højne optimismen. Endelig er det vigtigt, at troen på og tilliden til statslige og politiske institutioner bevares – altså at der er udbredt opbakning til 'det offentlige' og dets institutioner og personale på fx hospitaler, sko-

ler og socialkontorer. Mens velfærdsministeren (Jespersen 2007) tilsyneladende ser effektmålinger som et væsentligt led i udviklingen af en social sektor på højeste niveau, som borgerne fortsat kan have tillid til, så forekommer det mig mere sandsynligt, at øget kontrol og monitorering via konstante evalueringer, kvalitetsmålinger og dokumentationsprojekter quasi-automatisk vil øge mistilliden til de offentligt ansatte. "Den, der nærer mistillid, behøver flere informationer", siger Luhmann (1999:126) – og pointerer, at en sådan forhåndsindstilling ofte absorberer kræfterne og efterlader mindre rum til en ikke forudindtaget udforskning af mulighederne for læring.

REFERENCER:

- Delhey, Jan and Kenneth Newton (2003): Who Trusts? The origins of social trust in seven countries. *European Societies*, 5(2): 93-137.
- Delhey, Jan and Kenneth Newton (2005): Predicting Cross-National Levels of Social Trust: Global Pattern or Nordic Exceptionalism. *European Sociological Review*, 21(4):311-327.
- Henriksen, Lars Skov & David Rosdahl (2008): Hvad forklarer forskellige typer af frivilligt engagement? I Boje, Thomas P., Torben Fridberg & Bjarne Ibsen (red.): *Det frivillige Danmark*. Syddansk Universitetsforlag. (Under udgivelse).
- Jespersen, Karen (2007): Hvad er god socialpolitik? *Social Forskning*, 2007:4.
- Luhmann, Niklas (1999): *Tillid – en mekanisme til reduktion af social kompleksitet*. Hans Reitzels Forlag.
- Luhmann, Niklas (2000): *Sociale systemer*. Hans Reitzels Forlag.
- Putnam, Robert (1993): *Making Democracy Work. Civic Traditions in Modern Italy*. Princeton University Press.
- Rothstein, Bo (1998): Varifrån kommer det sociala kapitalet? *Socialvetenskaplig Tidskrift*, 5(2-3): 164-171.
- Rothstein, Bo & Eric M. Uslaner (2005): All for All: Equality, Corruption and Social Trust. *World Politics*, 58(1):41-72.
- Wollebæk, Dag & Per Selle (2007): Origins of Social Capital: Socialization and Institutionalization Approaches Compared. *Journal of Civil Society*, 3(1):1-24.

Lars Skov Henriksen er lektor i sociologi ved Aalborg Universitet og næstformand i forskningsgruppen CASTOR.

